

- 4) חסרית של ספרית ברלין: M. Steinschneider, *Handschriften-Verzeichnisse der königlichen Bibliothek zu Berlin, Hebräische Handschriften*. (1878), S. 5, No. 14, Ms. Or. fol. 121, Bl. 134 a.
- 5) מה באסולה, מסעות ארץ-ישראל, הוצאת יצחק בן-צבי, ירושלים, תרצ"ח, ספרית החברה העברית לחקר ארץ-ישראל ועתיקותיה, כרך י"א. החסרית וכל כתוב-היד, נמצאים בידי רבי יצחק בדאהב בירושלים.
- 6) תריט בספרית בית-המדרש לרבניים, ניו-יורק: Catalogue of Hebrew Manuscripts (1921), p. 85, No. 3439.
- 7) אליה מזרחי: צורת ארץ ישראל. מובא בפירושו לספר במדבר, פרשת אלה מסע, יצא לאור לראשונה בשנת רפ"ז — 1527 בוויניציאנה. הוועתק בשינוי כל בספר דבך טוב, ביאורים על פירוש רשי' מאת שמעון בן יצחק אושנבורק, הוצאה א', ה' שמ"ח — 1588, ויניציאנה; והוצאות רבות אחרות. כן נדפס החסרית זהה בפירושו של חיים ישעיהו כהן בספר תהילים בקובנרטס, "זר זהב", ע' קכ"ז; ובשנים אחדים בספרות תשועות חיים" (תרס"ז), ע' 76.
- תריטו של מורה בתרגום אנגלי הובא בספר: T. Shaw, *Travels or Observations* (1738), p. 537.

יהודי כיבר¹⁾ בארץ-ישראל בסוף התקופה העברית מאה י. ברסלבקי

במאמרי היישוב היהודי בכיבר²⁾ עמדתי על תפוזות יהודי כיבר במאות הי"ה-היא במצרים ובבבל, והוכחתו את מציאותם גם בمولדם הקדומה כיבר

1. לפי כללי הטורנקריפציה, הנוהגים עתה, חיברים היינו לכתח' כיבר, אולם כמו טעם מחייבים את הכתיב המקורי בתעדות הגنية ואצל ר', בנימין מטודיליה: א. במאמרי היישוב היהודי בכיבר, ציון, סבת תרצ"ה, ע' 148, הערא 1, הראיתי, כי לפי יאקוות, כרך ב', ע' 504, מוצא השם כיבר הוא עברי ופירושו "מכבר". בchnerה אטימולוגית קשה למצא את השרש העברי של השם ואשלתי או אם אין לראות בשם זהה סרווס קל של המלה "כבר", או כיווצה בה. והנה יש להוסיפה כי השתלוות השם כיבר מן המלה העברית כביר תחנן אם נאמר כי היה בת הזמנן, בו לא הכרדלו בין כ' דושה וכ' רפייה ובטאו את שתיהן כאות הגוניות א'. (לדעת קאהלה היה כן בתקופה הנΚוד הא"י, ראה: בימי ר' בנימן Die Masoreten des Westens S. 49).

2. בניי מטודיליה ראו בשם בני כיבר את בני רכב. היה יחסנו אל הדעה הזאת אשר היה, עם הכתיב מטודיליה נטה ראה את השם כיבר את השמות כבודם של השם ומושגיו המקובל בימי הבינים. ג. בפרשוני הגنية בלשון חיבר אנו מטשטשים את חותמו של השם ומושגיו המקובל בימי הבינים. ג. בפרשוני הגنية בלשון העברית נוהגים למסור את השמות כתבם, מבלי שם לב לטורנקריפציה ולכליליה, וכן אם "נתkan" שם נטשש את צורתו ונקשה על סדרו במפתחות השמות. שם שאנו חיברים לכתחוב כלפה בן אבראהם (לא' ח'לפה בן אברהם). שם שן הוא הכתיב בתעדות הגنية הנדונה להלן, כן חיברים אנו לכתחוב גם בשם הפרטוי כיבר ב', ולא ב' ולשמור על צורתו המקורית.

2. ראה ציון, סבת תרצ"ה, ע' 148-184.

עצמה, אשר מלכתחילה לא גורשו ממנה כליל⁽³⁾. על מציאותם של יהודי כיבר בא"י באותה תקופה אפשר היה לדבר רק בדרך השורה בלבד, כי גורלם של אוטם יהודי חבל כיבר, אשר גלו בידי החיליף עומר לא"י (ולא לכופה, שעל הפרת, כדעתו המוטעית של גרצ⁽⁴⁾) והתיישבו בסביבת יריחו, לא נודע לנו עד היום הזה. ועוד זאת: הידיעות המפורשות על השתמרותם של יהודי כיבר כחטיבות מיוחדות בארצות שונות, כארבע מאות שנים לאחר גירושם החלקי⁽⁵⁾ מארץ עבר⁽⁶⁾, הגיעו אלינו אך ורק ממוקורות ערביים בלבד, פרט לדברי ר' בנימין מטודילה, שנקלטו מפי השמועה, ואשר על הגראין העובדתי שביהם הריאתי במאמר הנ"ל.

וננה יש בידינו עתה שתי תעודות גניזה קטנות, האחת מן המוזיאון הבריטי בלונדון והשנייה מספרית האוניברסיטה בקיימברידג', המזכירות בפירוש את יהודי כיבר, מאשרות את דברי המקורות העربים על קיומם בסוף התקופה הערבית גם במצרים וגם מחוץ לה, ומראות דרך-אבג על מציאותן, או על עליתן, של כמה משפחות כיבריות לא"י.

התעודה הראשונה, Br. Mus. Or. 5544, Fol. 9, דנה בעלית משפחה, או משפחות כיבריות לא"י, כותב התעודה מובארקaben וhab, המתגורר בטבריה. עונה על שאלותיו של קלפהaben אברהם⁽⁷⁾, רופא מבני כיבר (אטביבaben אלכיבר) בדבר תנאי המחייה והפרנסה בטבריה ומודיע אותו, כי "טבריה זהה מרמללה" וכי נשוא ונפש אנשי ביתו, או קרוביו, כבר נתקשו בעיר זואת. הוא מייעץ איפוא את הרופא מבני כיבר שאם יאמר לצאת ל-אלשאם (סוריה), כלומר לא"י, ישים את פעמיו אל טבריה ויביא עמו את כל מטלטליו, מבלי השair דבר, וכן כמה ממטלטליו של כותב המכתב ושל איש שני, בשם והב, בטבריה.

מן הבתוא "לבנו נתקשר בה" (בטבריה) ומכמה פרטיים אחרים יש ללמידה, כי הכותב ובני ביתו, או קרוביו, מתגוררים זה לא כבר בעיר זואת. לו, לכותב, מובארקaben וhab, עדין אחות⁽⁷⁾, בת דוד ובן דוד במקום מגורי הרופא וכן קרוביים אחרים. הוא מבקש את הרופא מבני כיבר להתענין באשה הגלומה סת אדרא⁽⁸⁾ ולהביאה עמו לא"י, אם תרצה בכך. כן מבקש הוא את הרופא

(3) שם, שם ע' 168-174.

(4) על עליית יהודי כיבר לא"י והתיישבותם בסביבת יריחו ראה שם, שם, ע' 171, הערה 139.

(5) שם, שם, ע' 170-174.

(6) על שאלת הכינוי של השם זהה ראה הערה 1.

(7) ואולי שתי אחיות.

(8) מן הרاوي להראות, כי שמות דומים לשט אדר (גברת בית-האב; גברת הדירה), שסתם

למסורת את הברה, אשר אצל חנה בת דודו, לאחותו ולהביא את המספרים ואת בגדיו והב, הנמצאים עדין בבית מוסי בן דודו של הכותב. והב זה שרווי עמו בטבריה ועם והב — אדון והב ואשתר. את תשובה מתבקש הרופא לשולח אל שוק היהודים בטבריה.

הרשות המתකבל מן המכתב הוא, כי הכותב ושאר האנשים, הנקובים בשם בטבריה, הם בעליים חדשים, ומן האנטיימות והקרבה שביניהם ובין הרופא, שהנשנה כולם מבני כיבר.

תאריך מפורש אין לטעודה הנידונה, אולם יש דומני לקבוע אותו עפ"י הביטוא שוק היהודים בטבריה, הנזכר בו. ביטוא זה חוזר גם בטעודה האוכספודית Bodl. M. S. Heb. C. 13, Fol. 12 כתעודה אשר לפניו, כן מזכירה גם התעודה האוכספודית, שבה נקוב תאריך מפורש מן הממחית הראשונה של המאה הי"א אחר ספרה, את שוק היהודים שבטבריה (על תעודה זו, שהיא הקדומה ביותר על יישוב היהודי בעיר צפת בימי הבינים, נعمוד במקום אחר); וע"כ לא נתעה, אולי, אם נניח את התעודה על הרופא מבני כיבר למאה הי"א, שעליה מתייחס רוב מכריע של תעודות הגנזה, ואשר בה מצויים עדין יהודי כיבר במצרים ובבבל, או לכל המאוחר למאה הי"ב, כי במחציתה השנייה של המאה הי"ב היה היישוב בטבריה מadol של כיבר עד כדי כך, שר' בניין מטוידלה מצא לפניו רק חמישים משפחות יהודיות. התעודה השנייה Cambridge T. S. 18. 2, Fol. 3 מביאה את היהודי כיבר רק דרך אגב, וע"כ לא כאן המקום לפרשנה. התעודה הזאת ערוכה בשם⁽⁹⁾ של אברהם בר חלפון בן נחום נב', תושב אשקלון, אל עלי הכהן הפרנס, נאמן בית דין, גם הוא בן העיר הזאת, השווה במצרים, ואשר הכותב מצפה לשובו. בסוף המכתב מבקש אברהם בר חלפון לדרש בשלוומו של מרואן בן חסאן ולהודיעו, כי מכתבם של בני כיבר (כתב אלכיאבר) כבר הגיע וכי ידידו (של מרואן), צאלח בן מסלמ, יביאו אליו.

תאריך אין גם לטעודה זו.⁽¹⁰⁾ השם עלי הכהן הפרנס לא נזדמן לי עד כה בתעודות הגנזה המדפסות, שעמדו תחת ידי, נוכל לציין רק, כי לפי התעודה

שמעות-עצמם פרטימים, היו נהוגים עוד בדורות מאוחרים הרבה יותר: בספר הלכות קטנות לר' יעקב בן שמואל חזgin, סי' כ"ת, אנו מוצאים את השם סת אלאל (גברת המשפה).

(9) כל התעודה כתובה בכתב יד נאה, ואלו החתימה של אברהם בר חלפון היא בכתב יד פרימיטיבי מאד.

(10) התעודה מסתימת ב"יום אלארבעא אלאמן עשר מן כסליו", אך איןCIDOU בסימן זה כדי לעוזר בקביעת זמנה בשום פנים, כי יום ד', ביום י"ח לחודש כסליו, חזר בכל זמן ובכל תקופה. כן אין להזכיר גם במשפטים "סידנא הנשיא היה שמו לעולם", "וצלני כתאב הדרת הנשיאות תשמר לעד", אם כי הוא מרמז על סוף התקופה העברית.

3 Br. Mus. Or. 5544, Fol. 3, שכפי הנראה לא נתפרסמה גם היא עד היום, בה פונה אל עלי הכהן הפרנס "חמודו (בנו) נתן הכהן" מאשקלון, בדבר נוסח קדום של הלכות גדולות, שהיה רוצה לקנות מיידי השיך. ابو אלית סבא בן אלפרג', הידוע בשם אבן אלכזרוני, היה עלי הכהן הפרנס נאמן בית דין, בנו של "חמים הכהן המומחה", אך גם תעודה זו חסרה תאריך. הפרט החשוב היחיד העולה מתוך התעודה הקمبرידגית, המזוכרת את מכתבם של בני כיבר, שהגיעו כנראה לאשקלון, ונסלח כנראה למצרים, הוא שבני כיבר מתגוררים אי בזה מחוץ למצרים, היינו בארץ-ישראל, בסוריה, או בבל, והוא מאשר עכ"פ את דברי המקורות העربים על פורי יהודים אלה בארצות שונות בסוף התקופה הערבית. על סמך שתי התעוזות הנדוניות יש לומר מעתה, כי בסוף התקופה הערבית ישבו, או עלו כמה משפחות כיברויות גם לא"י והיו מצויות גם בארץ השכנות האחרות שמחוץ למצרים.

תעודת

יצל אליו בלהה אבן אבראהם
מן מובארך אבן וחב יצל אין
אטביב אבן אלכיבר
שה אלה.

בשםך אל
כתאבי אליך יאבי וסידי ואלעיו עלי אטאל אלה בקאה ואראם עזה ען
חאל סלאמה
ועיפוי ושוק אליך שדייד נמע אללא ביןיא עלי אסר חאל במנה וכברמה ואני קר
אנפדרת אליך עידה כתוב פלם אקרא לואחד מנהם נואב פלם יצל אליו
אלא ואחד והוא אלדי וצל אמס וכנית מנתצ'רה לאכברכם פאנא פי
אטריק חטא וצל אליו בהראב פלמא קרייתה צרכת אלא אין נית אלבית
ואני מא אהדא עלי בטה¹⁾ ואחדה ואני קר אפנענוי זודני עלא
מה אני פיה ואני כנת אשתחית לו כנת מקאסמה לך פי חונה ונחך לך
כאן ענדנא מثال מא כאן ענדך לאנך חעלם איש הו ענדנא ואני
מן וקט אין קריית אלכתחاب מא הרא לנו עיש מן אכברא אלדי ערפתן[א]
חאלם פאסאל אלה אין יחסן לך אליעיא ואן יוביי קלבד לך אסוה במן
תראהם וארנו אין תחכלי ענת מין הרא אמנה ומן ענדך פרהא סביל
עלוי אלכלק ומה ברך ברא ואני נחן באכין אלא יומנא הרא למה סמענא

1) האותיות ברורות, אלא שיתכן כי לפניו המלה "בכמה" (הכ' והו') מחוברות), ראה

כבר ابو אלחנן ובנת ابو עלי וכל يوم יתטרא עלינו אלגומים ואבעות
חסתקצי [מנין] כבר אלבלד אין כאן אלמעаш טיב ואלאסער אמא
אלכבו רטל בדוריהם ואני תעלם ארא כאן אלאסער קחיטה כאן
אלמעаш ואקפה ותעלם [זאת] טבריה ארבען מן [אלרמאל[ה]] פקר הULK
קלבנא בהא ואן כנת קר [עומת] עלי אלמסיר אלי אשאם פיב[ק] מסירון[]
אלי טבריה بعد אין נער[פְּרָקָן] כברנה ואני תעלם אין סת אדר
פמא בקי להא אחד אליו נט פחכון הסאל ענהא ואני כאן תניג
מעך פארנו אין תניבאה מעך ותרבח חואכאה פמא בקי [להא] אחד אין
תשטריכן אליה ואני עמתך פמא סמעת להא כבר מע' אכבר אנאם פתע[רפנין]
כברהא ויכון כתאב[ק] אליו סוק אליה סיד והוב ואסתר אלכבר
אלדי ענד

חנה בנת כאלי אין יטעה לאכתי ותחפשו בה ואלמצע ותוכה והוב פי בית
מושי אבן כאלי ואני נתרם פתניבו כל שי מעכם ולא חכלו שי
ואכתי אם בן ... תסאל ענהא וען צבאניה ותעדפני כברודם קראת
עליך אפצל אלסל[אמ וועלן] צביאניך אלסל[אמ וועלן] מון תשמלה
ועאיתך [אלסל[אמ וועלן]
ועלי מון יסאל[ל] [אלסל[אמ וserir] סיד והוב יקרו עליך אלסל[אמ וועלן]

תרגומם התועד

יגיע אל כלפה בן אבראהם
מאת מובארך בן זהב, יגיע
הרופא בן כיבר
אם ירצה השם.
בשםך אל

מכתבי אלקיך, אחיך ואדונני היקר עלי, יאריך אלהים קיומו ויתהמיד כבodo
במצב של שלום ובריאות. הגעוגעים אלקיך עוזים. יומן אותנו אללה במצב המשמה
ביוור, בחסד ובכבוד. כבר שלחתך אלקיך מכתבים רבים ולא קראתי תשובה גם
על אחד מהם, ולא הגיעעה אליו זולת (תשובה) אחת. היא זו אשר הגיעעה אתמול,
והיתה ממחכה (לה בשל) ידיעותיכם. ובعود אני בדרכך והנה הובא אליו מכתב,
ויהי כאשר קראתי בו צרחות עד אשר באתי הביתה, כשהשאן אני נרגע על (?)
אחד, כי הוא (הכתב) דכא אותו והוסיף עוד על (המכאוב) שני שורי בו,

1) קשה לעמוד על מהות המלה זאת. היא נתנת להקרא כאמור, או "בטה", או "בכמה"

ולשתי הצורות גם יחד אין חוראה מניחת הדעת. היש כאן מלה מן הרשש בקי או אולי
מן הרשש בק' : בקה מון הנום, סקן מון געבּה כהצומו של מר. נ. ריחני?

והייתי משתווך להיות שותף עמוק ביגונך ובנהתקתק, כי הרי אצלנו קרה אשר קרה אצלך, ואתה han תדע את אשר הוא אצלנו. והנה מן הזמן בו קראתי את המכתב לא נרגעו חיינו מפאת הידיעות אשר הודעתנו את מצבן ואני תפלת אלהים, כי ייטיב עמוק במחלה וכי ירפא את לבך, והתנחים באלה אשר תראם⁽²⁾, ואני תקוות כי תחלץ מזאת השנה וכן אלה אשר אצלך; והן זאת היא דרך כל הנברא ואין אתה הראשון בכך; ואנחנו בוכים עד יומנו זה מאוז שמענו את הבשורה על ابو אלחנן ובת ابو עלי, וכל יום יפתיעו אותנו היגנות. ושלחת לבירר את משפטיך על העיר, אם טוביה (בה) הפרנסת וכן על המהיריים, והנה הלחם הרוטל בדרכם, ואתה han ידעת, כי בהיות המהיריים זעומים והיתה הפרנסת עומדת. ודעת, כי טבריה זלה מרמלה וכבר נתקשרה נשנו בה; והיה אם גמרת אומר לצאת לסוריה והיתה דרכך אל טבריה, לאחר אשר נודיעיך את דברינו ואותה han תדע, כי סת אדר לא נשאר לה איש זולחת... ושאלת עליה, והיה אם תאהבה לבוא עמוק ובקשתיך להביאה עמוק וזכית בשכר (בגלה), כי לא נשאר לה איש אשר תשען עליו. ואשר לדודתך הנה לא שמעתי עליה דבר גם מפי מטבי הדעת, והודיעתני את שלומם. את מכתבך שלח אל שוק היהודים, אל אדון והב ואסתר. הבהיר⁽³⁾ אשר אצל חנה בת דודי אם ימסרו לאחותי ושמרתם אותו והמספריים ובגדי והב בבית מוסי בן דודי... והיה בבואכם והבאתם כל דבר ואל תשאירו דבר, ואחותי אם בג... שאל עלייה ועל בניה והודיעתני את שלומם, קרأتي עליך את מיטב הברכות ולבניך שלום ועל כל הכלולים בתשומת לך שלום ועל כל אלה אשר ישאלו (לשומי) שלום, ואדון והב וזה ידרשו בשלומך.

מפתח השמות

הערה והצעה: שמות למאות ולאלפים מפוזרים בתעודות הגניזה החסרות תאריך, שמות למאות מפוזרים בתעודות הגניזה, שנפטרטו עד כה, ברם אין איש אשר יוכל לזכור אותם. הנסינו מובייח, כי כמו וכמה מן השמות הפרטניים חזרים ונשנים בתעודות שונות וכי יתכן להעvoir לפעמים בשם החומר בתעודה בעלת תאריך מפורש כדי לקבוע את זמנה של תעודה חסרת תאריך. יש להנחייג, איפוא, בפרסום כל קטע של גניזה, ואפילו בחומרה פרט

(2) יידי הדר"י. בז'זאב מתרגם "ולך אסוה במן תראם": "ולך נחמה בין אותם אשר תראם", כלומר: "בין אותם האנשים שאתה נמצא עתה יכול עליך לשאת את סבל היגון". המשפט "והתנחים באלה אשר תראם" הוא איפוא פ"פ תרגומו של י. בז'זאב.

(3) הדר"י בז'זאב מעיר לי, כי הוראת המלא הוא היא "בגד", או אדרת, או מעיל אשר נארוג משער הגמל", ומוסיף: "המלה **אַלְיָם** מעליה בזזכיר את כביר העזים (שם"א י"ט, י"ג) של

ובודד מתווך תעודה לואי, שטרם נתרסמה, מפתח מפורט לכל השמות החורורים בטעודות, למען יקל מן המעניין להשווות אל השמות אשר בתעודותיו החדשנות.

תעודה ב' שלדים	אבו אלופא חפאת אלשיך
תעודה לואי ב')	אבו אללית סבאע בן אלפרג, בן אלכازורי
תעודה ב' שורה 24	אבו כתיר
" " שלדים	אבי אלבהא אלשיך
" "	אבי אלחسن עמאר אלשיך
" " שורה 16	אבי אלפרג החזון
25 " "	בן אלכازורי (ראה ابو אללית)
" " חתימה	בן אלМОוקפי (ראה בשראן בן גאלב)
" " שורה 5	ארברהם זרייך אלצבאג
תעודה לואי ב'	ארברהם בר חלפון בן נחום ננ
" " א'	ארברהם החזון
" " "	ברקאת בן אלגערפי
" " ב'	בשראן בן גאלב, בן אלמווקפי
תעודה ב' שלדים	הבה בן שלמוני
" " "	חימי הכהן המומחה
17 " שורה 17	חסון ابو ארברהם
" א' "	חפא[ט] בן מבארך
" " "	טההר בן קלף
תעודה לואי א'	כלפה בן אלטביב בן אלכיבר
" " "	mobארך בן וחב
תעודה לואי א'	מוסי בן הבה
" " "	מסאפר בן ישעה בן אסראייל
תעודה ב' שלדים	מרואן בן חسان
תעודה לואי ב'	נתן בן עלי הכהן הפרנס
תעודה ב' שורה 18	סעד בן מנצור
19 " א' "	סת אדר
" ב' "	עלי הכהן הפרנס נאמן בית דין
תעודה לואי ב'	" " בן חיים הכהן המומחה
תעודה ב' שלדים	צאלה בן מסלום
תעודה לואי ב'	צדקה הלווי החזון בר' שלמה

1) הכוונה: לואי לטעודה ב'.